

Szép
hernyóból
csúnya
lepke?

A világ tele van átváltozásokkal. A mesékben is, a valóságban is. A görög mitológiában Zeusz bikává változva rabolja el a szépséges Európé királylányt. A népmesei boszorkányok bukfencet vetnek, és macskává változnak. Bartók Béla román balladaszövegre írt műve, a *Cantata profana* szarvassá változott fiúkról szól. Lázár Ervin mesehősei, Dzsoni és Árnika, kacsává tudnak változni, és vissza emberré.

A valóságos átváltozások közül az egyik legizgalmasabb, ahogyan a rusnya hernyóból gyönyörűségecs pillangó lesz. Ez annyira meghökkentő, hogy gyakran a megszépülés jelképeként is emlegetjük. Akkor hát nem tévedés a fenti cím? Nem - bár mindenkinek más tetszik.

Gyakori, hogy a csúnyának tartott hernyóból szép pillangó lesz. Jó példa erre a réteken, erdőszélen gyakran látható Atalanta-lepke. De előfordul a fordítottja is. Az elsősorban éjszaka repülő szenderek közé tartozó halálfejes lepkét nem mondhatjuk szépnek, de a hernyója annyira jópofa, hogy szinte szép.

A lepkéknek van bábja is, amely nem olyan, mint a hernyó, és távolról sem olyan, mint a kifejlett lepke. A lepkék élettörténete a következő lépésekből áll: a nőtény lepke lerakja - például levelek fonákjára - a petéket; azokból kikel a picike lárva (amelyet a lepkék esetében hernyónak nevezünk), s azonnal rágni kezdi a növényt, amelyen kikelt. A hernyónak elképesztő étvágya van! Egy hónap alatt kezdeti súlyának akár a százszorosát is eléri. Ekkor átalakul bábbá, amely mozdulatlanul lóg a növény szárán. Kívülről semmi nem látszik, a belsejében azonban nagyon bonyolult változások történnek; hetek múlva

megmozdul valami, felreped a báb merev fala, s kibújik belőle a majdnem kész pillangó. Már csak a szárnyait kell kifeszítenie úgy, hogy testfolyadékot présel a szárny ereibe.

Bár a lepkékhez hasonlóan a szitakötők is a rovarok közé tartoznak, nekik nincs bábjuk. Náluk a petéből kikelő lárva már olyasféle, mint a felnőtt szitakötő, csak persze kicsi, és még nincsen szárnya. A vízben él, és ragadozóként mindent felfal, amit csak elkap. Ahogy növekszik, időnként szűkké válik a kitinpáncélja. Ekkor vedlik, azaz felrepszti a kitinbőrt, s kibújik belőle egy majdnem ugyanolyan, de már nagyobb szitakötő lárva. Néhány ilyen vedlés után azonban egyszercsak felmászik egy vízből kiálló növény szárára, ott megkapaszkodik, s ekkor történik az utolsó vedlése. Fantasztikus látvány, amikor a lárva burkából már az igazi, szárnyas szitakötő bújjik ki. Neki is már csak a szárnyait kell felpumpálnia, hogy életében először repüljön. Lehet, hogy innen ered a „majd kibújik a bőréből örömeiben” szólás? Vízparton néha találkozhatunk vízből kiemelkedő növény szárán maradt, üres lárvaőrrel.

A selyemlepke a bábja miatt lett híres és fontos. Úgy bábozódik be, hogy előbb gubót készít maga köré, s annak belsejében történik meg mindkét átalakulás; a hernyóból bábbá és a bábból kifejlett lepkévé válás is. A gubót, ezt a hosszúkás, gömb alakú tokot úgy készíti, hogy egyik testvégét kitartóan tekergeti maga körül, s közben a bőrében lévő különleges mirigyből pókfonálhoz hasonló, vékony szálat ereszt ki, amely a levegőn megdermed. Ez a selyemfonál.

Ha békén hagyjuk, a selyemgubó belsejében lévő bábból 2-3 hét alatt kifejlődik a lepke. Kirágja

magát, kirepülve párt keres, párzik, a nőstény leteszi a petéket, s kezdődik az újabb körfolyamat. A kínaiak már kétezer éve rájöttek, hogy ha forró levegővel elpusztítják a gubó belsejében lévő bábót, a 2-3 km hosszú selyemfonalat egyben le tudják tekerni a gubóról, hiszen nem rágta el a kikelő lepke. Ha a letekert selyemfonalakat selyemcérnává fonják, abból nagyon finom tapintású selyemszövetek készülhetnek.

Bár két szerzetesnek már 552-ben sikerült bambuszbotokba rejtve kicsempésznie Kínából selyemhernyó petéket, s így a 13-14. századra már Európában is fejlett selyemipar alakult ki, Magyarországon csak jóval később próbálkoztak a selyemhernyó tenyésztésével. A selyemhernyó tenyésztés érdekében terjesztették el hazánkban az eredetileg szintén kínai eperfát, ugyanis annak a levelét eszi.

1780-ban egy olasz ember selyemcérnázó üzemet, filatóriumot alapított Óbudán. (A latin filum vagy filamentum jelentése 'fonal, szál'.) Ez azonban nem sokáig működött, 1789-ben tönkrement, lassan az épülete is összedőlt. A környéket viszont továbbra is Filatori-dűlő néven emlegették. Vagy még inkább Filatori Felden néven (a német Felden szó jelentése 'mező, rét'),

minthogy Buda lakossága ekkor még nagyrészt német volt.

Közben ugyancsak Óbudán telepedett le egy másik olasz, aki a Filatóriumtól nem messze (a mai Miklós téren) építtette 1785-ben a Selyemgombolyító nevű épületet, amely ma is áll. A Selyemgombolyító érdekes, ellipszis alakú épület, amelyben nem voltak válaszfalak, ezért a munkások akadálytalanul tudták körbejárva letekerni a selyemfonalat.

A Filatori szó sokaknak ismerős lehet, hiszen Budapesten a szentendrei HÉV-nek van egy Filatorigát nevű megállója. Minthogy valahol itt volt a Filatórium, a név első része érthető. De miért „gát”? Ez jóval későbbi. Buda, Pest és Óbuda egyesítésével 1873-ban létrejött Budapest. Két évvel később az árvíz elöntötte Óbudát, ezért 1881-ben megépítették a Filatori-gátat. Feladata az volt, hogy megvédje a városrészt a tőle északra lévő, Dunába folyó patakok - Aranyhegyi, Filatori, Rádl-patak - áradásaitól. Közülük ma csak az Aranyhegyi patak folyik. A Rádl árka már száraz, de utcanévként még szerepel. A Filatori-árkot az 1950-es években feltöltötték, elegyengették, beépítették. Nyoma sem maradt.

VICTOR ANDRÁS

